1 తాను వెలిగించిన దీపాలు

"చూడు బాబూ! ఓపినంత దూరం ప్రయాణంచేసి వచ్చాను. నరాలు గుంజుతున్నాయి. తల భారంగా వుంది. ముక్తసరిగా ఒకటి రెండు మాటలే! అంతకంటే కాలహరణం జరగదు. ఎలాగైనా నువ్వు హెడ్మాస్టరుగారికి నచ్చచెప్పాలి...." దీనంగా అర్థిస్తున్నారు శర్మగారు.

సమయం సరిగ్గా మిట్టమధ్యాహ్నం. స్థలం-బాపూజీ ఉన్నత పాఠశాలలో ఆఫీసు రూము ఎదుటనున్న వసారా. శర్మగారు అరగంట సేపటి నుంచీ వేచి చూస్తున్నారు. రెండుసార్లు లోపలికి చెప్పి పంపారు. కబురు తీసుకుని లోపలికి వెళ్ళి తిరిగి వచ్చిన జవాను హెడ్మాస్టరుగారు వూపిరి త్రిప్పుకోడానికి వీల్లేనంత తొందరపనిలో నిమగ్నులై వున్నారనీ, మధ్యాహ్నానంతరమైతే తీరిక చేసుకొని మాట్లాడడానికి ప్రయత్నించగలరనీ తెలియబరిచాడు.

శర్మగారు హతాశులై పోలేదు. ఆయన మూడోసారి మళ్ళీ జవాను పుల్లయ్యను కదిపి చూశారు.

ఒక చెవిని కాలింగ్‌బెల్ మ్రోతకోసం ప్రత్యేకించి మరొక చెవితో ఆగంతకుడి దీనాలాపాలు వింటున్నాడు పుల్లయ్య. అతడి వూహ ప్రసరించినంత మేరలో శర్మగారిలాంటి ముక్కాలి ముదుసలికి, హెడ్మాస్టరుగారితో మాట్లాడవలసిన అగత్యమేమిటో స్ఫురించడం లేదు. రంగసముద్రంలో యిలాంటి వ్యక్తిని చూచినట్టు గుర్తులేదు. చాలదూరం ప్రయాణంచేసి వచ్చినట్టు చెబుతున్నాడు. బహుశా హెడ్మాస్టరుగారి బంధువేమో! అబ్బే - అయి వుండడు. బంధువైతే అనుమతికోసం పడిగాపులు పడకుండా నేరుగా లోపలికి వెళ్ళగలిగి వుండేవాడు. ఐతే యితడెవరు? ఎందుకోసం వచ్చాడు?

కాలం దొర్లిపోతోంది. నాలుగో పీరియడ్ యింక అయిదు నిమిషా లలో పూర్తికానున్న దనగా కాలింగ్ బెల్ మ్రోగింది. పుల్లయ్య లోపలికి పరతెంచాడు. ఫైళ్ళ చిట్టడివిలో, పుస్తకాల కాంతారంలో గొంతుకదాకా మునిగిపోయిన నరహరిరావుగారు కాస్తా తెరపిచేసుకుని చేతులు పైకెత్తి ఒళ్ళు విరుచుకుంటూ "యింటిదగ్గర నుంచి భోజనం వచ్చిందా పుల్లయ్యా?" అన్నారు.

"వచ్చింది బాబూ! గదిలో వుంచాను" అన్నాడు పుల్లయ్య. అన్న తరువాత ఒకటి రెండు క్షణాలు తటపటాయించి "అన్నట్టు ఎవరో ముస లాయన కాచుకుని కూచున్నాడు బాబూ:" అన్నాడు.

"ఓహో, అవును గదూ! ఆయనింకా యిక్కడే వున్నాడన్న మాట! ఎవరో చూచి పంపేద్దాంగానీ లోపలికి రమ్మంటావా పుల్లయ్యా!"

పుల్లయ్య బయటికి వెళ్ళిన కాసేపటికి వడగాడ్పుల తాకిడికి ముఖం పైన పొటమరించిన స్వేదబిందువుల్ని ఉత్తరీయంతో తుడుచుకుంటూ శర్మ గారు లోపలికి వచ్చారు.

నరహరిరావుగారు శర్మగారి వైపోసారి ఎగాదిగా చూచారు. టేబిలు పైకి వంగి కళ్ళజోడు సవరించుకుంటూ ఎదుటి వ్యక్తి ముఖంలోకి సూటిగా చూచారు. "ఎవరండీ! ఏ వూరు? ఏం పనిమీద వచ్చారు?" అంటూ పరామ ర్శించి, ఆ పరామర్శలో అమూల్యమైన కాలాన్ని అప్రస్తుత విషయాలపైన ఖర్చుపెట్టడం పట్ల తమ కిష్టంలేదన్న భావాన్ని స్పష్టంగా ధ్వనించారు.

శర్మగారు తాను చెప్పదలచుకున్న విషయాన్ని బాగా మననం చేసు కుని వచ్చినమాట నిజమే! కానీ తీరా చెప్పవలసి వచ్చేసరికి ఎలా ప్రారం భించాలో తోచక ఆయన తడబడిపోయారు. అవతల హెడ్మాస్టరు గారేమో 'చెప్పండి, చెప్పండి' అన్నట్టు చూపులతోనే వేగిరిస్తున్నారు. చివరి కెలా గైతేనేం, శర్మగారి పెదవులు కదిలాయి.

"మీకు తెలియకపోవచ్చు! పదిహేనేళ్ళ క్రిందటిమాట. అప్పుడిది హైస్కూలు కాదు. మిడిల్ స్కూలు. శేషాద్రిగారని ఓ హెడ్మాస్టరుగా రుండేవారు. ఆయనకు మునుపు శ్రీకంఠంగారు హెడ్మాస్టరు. అంతకు మునుపు ఆనందరావుగారు...."

'ఇంతకు నువ్వెవరి వయ్యా మహానుభావా!' అన్న ప్రశ్న నరహరి రావుగారి కళ్ళల్లో ప్రతిబింబిస్తోంది. ఒకటి రెండేళ్ళకు మునుపు స్వర్ణోత్సవ సందర్భంలో పాఠశాల పూర్వ చరిత్రకు సంబంధించిన వివరాలు సమగ్రంగా లభించక ఆయన కెంతైనా ఆశాభంగం కలిగింది. ఈనాడు బయట ఎండ నిప్పులు చెరిగిపోస్తున్న మధ్యాహ్న సమయాన ఓ వ్యక్తి అకస్మాత్తుగా గదిలోకి వూడిపడి పాఠశాల తాలూకు పూర్వచరిత్రను ముదలంకించుకునే సరికి ఆయన తమ తొందర పన్నులన్నిటినీ తాత్కాలికంగా వాయిదావేసి శర్మగారి మాటల్ని సావధానంగా వినసాగారు.

"ఏ విధంగా నేను పది పన్నెండుగురు హెడ్మాస్టర్ల పేర్లు చెప్ప గలుగుతున్నా ననుకుంటున్నారేమో! ఇదే పాఠశాలలో ఎక్కడా బ్రేక్ అన్నది లేకుండా నేను ముప్పై అయిదేళ్ళు పని చేశాను. మీ రెప్పుడైనా కానగ నూతల కృష్ణశర్మ అన్న పేరు విన్నారటండీ!"

లేదన్నట్టుగా నరహరిరావుగారు తల పంకించారు.

"ఆ కృష్ణశర్మనే నేను! తెలుగు పండితుణ్ణి. ఇరవయ్యో సంవత్సరం జరుగుతుండగా వుద్యోగంలో చేరాను. యాభై అయిదేళ్ళదాకా సర్వీసు చేశాను. భ్రమ అనుకోండి, లేదా అనుబంధ మనుకోండి-ఈ పాఠశాలకు నేను, నాకీ పాఠశాల స్థిరమనుకునే వాణ్ణి. ఇక్కడ వుద్యోగం చేస్తుండగానే భార్య పోయింది. ఒక్కగా నొక్క కూతురు నాకు. అల్లుడు తమిళదేశంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం క్రింద పనిచేస్తుండే వాడు. ఉద్యోగకాలం పూర్తికాగానే నా కక్కడికి వెళ్ళక తప్పలేదు. కానీ ఈ పదిహేనేళ్ళ పొడుగునా ఈ పాఠ శాలా భవనం, యిందులోని తరగతి గదులు, యిక్కడ జరిగిన సంఘటనలు యివన్నీ తెరపైన బొమ్మలకు మల్లే మనసులో మెదలుతుండేవి. మనసు సముద్రం లాంటిదైతే పూర్వస్మృతులు అలల్లాంటివి. అలల్లాంటి ఆ పూర్వ స్మృతులు కలల్లోకి గూడా వచ్చేవి. బొందిలో వూపిరుండగా మళ్ళీ ఎప్పు డైనా యిక్కడికి వచ్చిపోవాలని కలలు గనేవాణ్ణి. నా కల యీ నాటికి ఫలించింది...."

నరహరిరావుగారు డబ్బీతీసి ఓ చిటికెడు నశ్యాన్ని నాసికా రంధ్రాల్లోకి దట్టించారు. ఓ క్షణంపాటు అరమోడ్పు కళ్ళతో పై కప్పుకేసి

చూస్తుండిపోయిన తర్వాత హఠాత్తుగా అసలు విషయంలోకి వచ్చేస్తూ "అలాగా! అందుకోసం వచ్చారా?" అని ప్రశ్నిస్తూ కుర్చీలో సర్దుకుని కూర్చున్నారు. ఆ ప్రశ్నలో ఏదో అనుమానం దాగుడుమూత లాడుతోంది.... 'తొట్టిమరులు' అన్న మాట లోకంలో అప్పుడప్పుడూ వినిపిస్తుంది. అది యిదే కాబోలు! ఐనా ఏనాడో పనిచేసిన సంస్థను చూసిపోవడానికని ఈయన పనిగట్టుకుని యింతదూరం వచ్చాడంటే నమ్మడం కష్టం. వచ్చినవాడు కళ్ళ ఎదుట కనిపిస్తుండగా నమ్మకపోవడంలో సబబు లేదు! ఐతే యే మాట కా మాటే చెప్పుకోవాలి. ఈయన కేవలం చూచిపోవడానికే వచ్చి వుండడు. అంతకంటే ముఖ్యకారణం వేరొకటి వుండి తీరుతుంది....

ఏమిటది?

పాఠశాల పూర్వచరిత్రను తెలుసుకోవాలన్న కోరికకంటే ఆ ముఖ్యమైన కారణమేమిటో తెలుసుకోవాలన్న కుతూహలమే నరహరిరావుగారిలో యెక్కువై పోతుంది.

శర్మగారు చెప్పుకపోతున్నారు. "ఆశా పాశము తా గడున్ నిడుపు...." అన్నాడు కవి. నిజమే. ఆత్మప్రశంస అని మీరనుకోకపోతే నే నొకమాట చెబుతాను. జీవనయాత్రకు మేష్టరీ వృత్తిని స్వీకరించిన వారి పట్ల లోకుల కెందుకో చిన్నచూపు వుండేది. ఇప్పుడుందో లేదో నాకు సరిగ్గా తెలియదు! మరెందుకూ లాయకీ కాని వాళ్ళు మాత్రమే యిందుకు పూనుకుంటారన్నది వాళ్ళ వుద్దేశమైతే గావచ్చు. వాళ్ళ సంగతి అలా వుండగా బడి పంతుళ్ళకు సైతం వాళ్ళు స్వీకరించిన వృత్తిపట్ల ఏవో అసంతృప్తు లుండేవి. వాళ్ళను చూచి నే నాశ్చర్యపడే వాణ్ణి. నా మట్టుకు నాకు యింత కంటే మనసుకు శాంతినిచ్చే వృత్తి వేరొకటి లేదనిపించేది. పాఠశాల ఉదయం పది గంటలకు ప్రారంభ మౌతుందంటే నేను ఎనిమిది గంటలకల్లా హాజరయ్యే వాణ్ణి. రాత్రి ఏ ఏడుకో, ఎనిమిదికో తిరిగి వెళ్ళడం జరిగేది. ఎడతెగని కార్యక్రమాలు. నిత్యనూతనమైన ఉత్సాహం. వందలాది విద్యార్థుల మధ్య తిరుగుతుంటే పెళ్ళిపందిరి క్రింద తిరిగినట్టుండేది. కాలం కొండ వాగులాగా పరుగులు తీసేది. జూన్‌లో స్కూలు తెరిచిన కొంతకాలానికి

దసరా వచ్చేసేది. అంతలో క్రిస్మస్ కనిపించేది. అదలా వెళ్ళగానే మార్చి ఏప్రిల్ నెలల్లో పరీక్షలు. ఆ పైన వేసంగి సెలవులు. ఉండమని ప్రాధేయ పడినప్పటికీ తమకు బోలెడన్ని పనులున్నాయని చెప్పి సెలవు తీసుకునే ఆత్మీయులైన బంధువులకు మల్లే క్యాలెండర్లు ఎగిరిపోయేవి. హేమంతం ఆఖరుగాక మునుపే వసంతశోభతో తొలుకాడే పూలతోటలకు మల్లే కొత్త సంవత్సరాలు వచ్చేసేవి. ముప్పై అయిదేళ్ళ నా ఉద్యోగ జీవితం అలాగే గడచిపోయింది...."

అస్థిపంజరం పైన చర్మపు తొడుగులాంటి శరీరం- గత జీవితానికి సంబంధించిన మధురస్మృతులు మాటల్లోని ఆర్ద్రత-యివన్నీ నరహరిరావు గారిని శర్మగారి వైపుకు ఆకట్టుకోలేక పోయాయి. నరహరిరావుగారి అతి వాస్తవిక దృష్టి శర్మగారి ఉపోద్ఘాతానికి వెనుక ఏదో బలమైన ప్రయోజనాన్ని శంకిస్తోంది.

శర్మగారు కొనసాగిస్తున్నారు-"వచ్చు కాలముకంటే గత కాలమే మేలన్నారు పెద్దలు. ఆ ఆర్యోక్తి నా పట్ల అక్షరాలా సార్థకమైంది. నా జీవితంలో పూర్వార్ధానికీ, ఉత్తరార్ధానికీ పోలికంటూ కనుపించదు. అక్కడ ఆనందాన్ని, యిక్కడ విషాదాన్ని వ్రాసిపెట్టాడు భగవంతుడు. నా అన్న వాళ్ళు లేనిచోట ఉద్యోగం చేస్తూ వచ్చిన అల్లుడు ఉన్నట్టుండి మూడేళ్ళ క్రిందట కళ్ళుమూసుక పోయాడు. అతగాడు మిగిల్చిపోయిన ఆస్తిపాస్తులు తక్కువ, అమ్మాయిపాలిటికి నలుగురు ఆడబిడ్డలు, యిద్దరు మగ బిడ్డలు మిగిలారు. కష్టనష్టాలను ఏకరువుపెడుతూ మిమ్మల్ని విసిగించడం నా వుద్దేశం కాదు. పరుగెడుతున్న రైల్లోనుంచి డ్రయివరు క్రిందికి దూకేస్తే ఏమౌతుందో మీ రూహించుకోగలరు, ఈ మూడేళ్ళుగా సంసారం చేతుల పట్ల బలవంతాన సాగింది. ఉన్న చిక్కులన్నీ చాలనన్నట్టుగా యిప్పుడు గోరుచుట్టుపైన రోకటిపోటులాగా మరొక క్లిష్ట సమస్య ఎదురైంది......"

"చెప్పండి...." అన్నారు నరహరిరావుగారు. శర్మగారి ఆత్మకథ యొక్క పర్యవసానమేమిటో అయనకింకా స్ఫురించటం లేదు. అందువల్ల ఎంతసేపు పరీక్షించినా రోగనిదానానికి రాలేకపోతున్న డాక్టరుకుమల్లే ఆయన యిబ్బంది పడిపోతున్నారు.

"పెద్దమ్మాయి పెళ్ళి కెదిగింది. పెళ్ళికీ లేమికీ సంబంధం లేదు. మర్యాదలూ, లాంఛనాలు యథావిధిగా జరగని పక్షంలో పెళ్ళి కొప్పుకునే మగపెళ్ళివారు లేరు. ఎంతో కాలంనుంచీ నేనొక ప్రేక్షక మాత్రుణ్ణిగా అక్కడ ఏర్పడుతూ వచ్చిన విషాద సన్నివేశాలను చూస్తూ కూర్చున్నాను. ఇటీవల పరిణామాలవల్ల అలా కూర్చోడం సాధ్యమైందిగాదు. ఎంతటి నిస్సహాయకరమైన పరిస్థితిలో వున్నప్పటికీ మనిషిలో ఆలోచనలు తీగలు సాగి ఆశాకుసుమాలు పూచి పందిళ్ళు వేస్తాయి. చల్లకువచ్చి ముంత దాచుకోడం అనవసరమేగాదు, హాస్యాస్పదంగూడా. నా ఆలోచన లన్నింటికీ ఫలితమే ఈ ప్రయాణం. ఎలా లభ్యమౌతుందన్న ప్రశ్నకు సూటిగా సమాధానం చెప్పలేనుగానీ, యిక్కడేదైనా సహాయం దొరకవచ్చునన్నదే నా నమ్మకం—"

నరహరిరావుగారు శర్మగారివైపు చూడటం లేదు. ముఖభంగిమను బట్టి శర్మగారెక్కడ తమ మనోగత భావాల్ని పసిగట్టేస్తారేమో నన్న అనుమానంచేతనే గావచ్చు, ఆయన తలవంచుకుని మేజావైపు చూస్తున్నారు. ఈ మధ్య యాచన రకరకాలుగా ముస్తాబవుతోంది. ఇది సరిక్రొత్తవేషమేమో! ఈ ముసలాయనకు తనేమని సమాధానం చెప్పడం? ఏ విధంగా చెప్పినా తన సమాధానం ఈయనకు తృప్తికరంగా మాత్రం వుండబోదు....

కానీ నరహరిరావుగారు లోకజ్ఞులు, ఎలాంటి సునిశిత విషయంలోనైనా ఎదుటివారిని నొప్పించకుండా, తాము నొవ్వకుండా మెలకువగా వ్యవహరించగలగడం ఆయనలోని సుగుణం. "మీరు బాగా అలసిపోయి నట్టున్నారు. దగ్గర్లోనే హోటలుంది. భోజనం తెప్పిస్తాను. మొదట భోజనం చేయండి. ఎండ తగ్గేదాకా గదిలో విశ్రమించండి. ఆ లోపల ఏ విషయాన్ని గురించి నేనూ నింపాదిగా ఆలోచించుకోడానికి వీలుంటుంది" అంటూ నరహరిరావుగారు కాలింగ్ బెల్‌పైన చేయి వేశారు.

* * *

శర్మగారు నిద్రలేచి ఈవలికివచ్చేసరికి హెడ్మాస్టరుగారు కుర్చీలో లేరు. గోడగడియారంలో గంట నాలుగు కావొస్తోంది. ఉదయం జరుగుతున్నట్లే

తరగతి గదుల్లో పాఠాలు జరుగుతున్నాయి. శర్మగారు ద్వారం దాటి వసారాలోకి వచ్చి గన్నేరు చెట్టుచాటున స్తంభాని కానుకొని నిల్చున్నారు. పదిహేనేళ్ళ మునుపటికీ యిప్పటికీ పాఠశాల బాహ్య స్వరూపంలో గూడా ఎన్నో మార్పులొచ్చినట్టున్నాయి. మునుపిన్ని గదులు లేవు. ఇన్ని చెట్లు లేవు. ఇందరు విద్యార్థులు లేరు. ఇంతకాలంగా తన స్మృతి పథంలో మెదులుతూ వుండిన పాఠశాలయొక్క ప్రతిబింబం వేరు. ఇప్పుడు కని పిస్తున్న పాఠశాల వేరు. ఇప్పుడిక్కడ తనను గుర్తింపగలిగినవారు లేరు. ఒకవేళ ఈ స్తంభం మాట్లాడగలిగితే, ఆ రాతికి నోరుంటే, ఆ చెట్టు భాషిస్తే-అవి 'శర్మగారూ! రండి, రండి' అని తనకు సుస్వాగత మిచ్చి వుండేవి. ఒకటి కాదు, రెండు కాదు-మూడున్నర దశాబ్దాల జీవితాన్ని ఈ పాఠశాల ప్రాకారంలో ధారబోసుకున్న ఈ మానవుడు నేడిక్కడ కేవలం ఒక నూతన వ్యక్తిగా భావింపబడుతున్నాడు. ఆ మాట కొస్తే నూతన వ్యక్తి మాత్రమేగాదు, యాచకుడు గూడా!

ఈ ఊహ తాకిడికి శర్మగారు కంపించిపోయారు. ఆ క్షణాన-యింత అవివేకంగా ప్రవర్తించిన వ్యక్తి తనేనా అన్న సందేహం కూడా కలిగిం దాయనకు! అవివేకం కాకపోతే యిదేమిటి? ఇప్పటికి తన దీనగాథను ఒక్కరితో చెప్పుకోవడమైనది. వీధివెంట బయల్దేరితే పదిమందితో గాదు, వందమందితో చెప్పుకోవలసి వస్తుంది. వాళ్ళల్లో కొందరు ఆశ్చర్యపడ తారు. కొందరు నవ్వుకుంటారు. కొందరు బాహాటంగా రిక్తహస్తాలు చూపి స్తారు. ఇది తాను పువ్వులమ్మిన వూరు. ఇంతకాలం తర్వాత కట్టెలమ్ము కుంటే తనను చూచి జాలిపడేవాళ్ళు గూడా వుండకపోరు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఎదుటివాడి జాలిసైతం మనిషికి దుస్సహమైన బాధను కలిగిస్తుంది. ఇంత చేసినా తనకిక్కడ ఏ మాత్రపు సహాయం లభ్యం కాగలదన్న విషయం సందేహాస్పదం!

యాచనకు వూనుకోవడంవల్ల శర్మగారికి సద్యఃఫలితం దైన్యం. దైన్యంతో ఆయన కృంగిపోయారు. సహజమే! యాచకత్వానికి తెగబడేసరికి ముజ్జగాలకు మూలపురుషుడే వామనుడు కావలసి వచ్చింది. ఇక అడిగి లేదనిపించుకొని వుంటే అతడు అంగుష్టమాత్ర శరీరుడై వుండేవాడు!

పాఠశాలనేగాదు, ఈ వూరిని గూడా వదిలిపెట్టి వెనుదిరిగి చూడకుండా వచ్చిన దారివెంట తిరిగి వెళ్ళిపోతే బాగుండు ననుకున్నారు శర్మగారు. కానీ మంచికో చెడ్డకో ఈ ఆలోచన ఒకటి పొడసూపిన తర్వాత, పొడచూపిన ఆలోచన కార్యరూపంలోకి వచ్చిన తర్వాత, యిక్కడ వెనుదీయడం కంటే వేచి చూడడమే సమంజసమనిపించింది. వసారాలో పచార్లు ప్రారంభించిన శర్మగారి మనసులో అలనాటి జ్ఞాపకాలు చెరువునీటిపైన అంతలో పైకిలేచి, యింతలో చిటిలిపోయే బుడగల్లా మెరిసిపోసాగాయి. ఇప్పుడు హెడ్మాష్టరుగారు కూర్చునేగదే ఆ రోజుల్లో టీచర్సు రూము. ఈ గదిలో ద్వారానికి కుడివైపున తనకోసం ప్రత్యేకింపబడిన స్థానం వుండేది. సహోపాధ్యాయులు తనను గురుతుల్యుణ్ణిగా చూచుకునే వారు. హెడ్మాష్టర్లకు అడుగడుగునా తన సలహా కావలసి వచ్చేది. బడి ఆవరణలో తన నీడ పడని తావులేదు. అదిగో, ఆ గదిలో అదేచోట నిలబడి తనెన్ని పీరియడ్లు పాఠాలు బోధించలేదు! ఈ వేదిక పైన నిల్చుని ఎన్ని మార్లు క్లాసుల్లో ఉపన్యసించలేదు! తనకోసం వీడ్కోలు సమావేశం జరిగింది గూడా యిక్కడే! ఆనాడు ఈ పాఠశాలలో ఎవరి ముఖాన చూచినా విషాదమే తాండవించింది. ఈ సమావేశ స్థలమంతా పురజనులతో కిటకిటలాడిపోయింది. ఈ విద్యా సంస్థకు తాను చేసిన సేవను గురించి ఉగ్గడిస్తూ పలువురు ప్రసంగించారు, అందుకోసమని ఆహ్వానింపబడిన జిల్లా విద్యాశాఖాధికారి గారు తన ఛాయాచిత్రాన్ని ఆవిష్కరించారు....

శర్మగారి పాదాలు ఆయన్ని అప్రయత్నంగా హాల్లోకి తీసుకు వెళ్ళాయి.

ఇందుకు శర్మగారిని తప్పుపట్టడం న్యాయంకాదు. ఒక వ్యక్తి ఛాయాచిత్రాన్ని ఒక సంస్థకు సంబంధించిన భవనంలో నెలకొల్పడమంటే ఏమిటి? అది అతడా సంస్థకు చేసిన సేవకు గుర్తింపు. కవి కావ్యం వ్రాస్తాడు. విశ్వానికి శ్రేయస్సును ఆపాదించడం కోసం వ్రాశానని చెబుతాడు. చెబుతూ అది ఆ చంద్ర తారార్కంగా నిలిచివుండాలని ఆశిస్తాడు. అలా ఆశించడంలో-కావ్యంతోబాటు తనపేరు గూడా నిలిచి వుంటుంది గనుక స్వార్థం లేకపోలేదు.

హాల్లోనుంచి శర్మగారు ఖిన్నవదనంతో తిరిగి వచ్చారు. ఆయన కక్కడ తన ఛాయాచిత్రం కనిపించలేదు!

హెడ్మాష్టరుగారు వసారాలో ఎదురయ్యారు. "అప్పుడే లేచేశారా! క్లాసుకు వెళ్ళబోతూ చూచాను. గాఢంగా నిద్రపోతున్నారు. ఇప్పుడిప్పుడే లేవరనుకున్నాను. ఉండండి. కాఫీ తెప్పిస్తాను." కుర్చీలో కూర్చుంటూ ఆయన కాలింగ్‌బెల్‌ను పరామర్శించబోయారు.

అంతలో పుల్లయ్యే ప్రత్యక్ష మయ్యాడు. "కాఫీ తెచ్చేశాను బాబూ! ఫ్లాస్కులో పోసి వుంచాను...." అంటూ గోడకు తగిలించిన ఫ్లాస్కు తీసుకుని కాఫీని గ్లాసుల్లోకి వంచాడు.

హెడ్మాష్టరుగారు కాఫీ సేవించారు.

శర్మగారు సేవిస్తున్నారు,

"ఈ సంవత్సరం ఎండలు మరీ పట్టపగ్గాలు లేకుండా కాస్తున్నాయండీ! మధ్యాహ్న మయ్యేసరికి ఊపిరాడటం లేదంటే నమ్మండి," యథాలాపంగా ప్రారంభించారు నరహరిరావుగారు. ఎప్పుడో యాభైయేళ్ళ క్రిందట ఆనాటి అవసరాలకు తగినట్టుగా నిర్మింపబడిన పాఠశాల భవనాలు, మూడింతలు నాలుగింతలుగా పెరిగిపోయిన విద్యార్థుల సంఖ్య దృష్ట్యా చాలడం లేదని చెబుతూ ప్రసంగాన్ని గీష్మతాపంలోనుంచీ విషయాంతరంలోకి మార్చారు. కొత్త భవనాల నిర్మాణ ప్రయత్నంలో విరాళాలకోసం వూళ్ళోకి వెళ్ళగా తమ కెదురైన అనుభవాలను వివరింపసాగారు."ఏమిటో నండీ మరి! వీళ్ళ మనస్తత్వం నా కర్థం గావడంలేదు. వీళ్ళు యిస్తారా, యివ్వరా? ఇవ్వతలుచుకుంటే ఎప్పుడిస్తారు? ఎంత యిస్తారు? గంటల తరబడీ వింటూ కూర్చున్నా సారాంశమేమిటో బోధపడదు. ఫలిత మేమిటంటారా? ఎలా వెళ్ళినవాణ్ణి అలాగే తిరిగి వచ్చేశాను...." కాసేపు తటపటాయించి ముందుకు వంగి అదొక రహస్యంగా చెప్పసాగారు నరహరిరావుగారు. "మీరెంతో ఆశతో యింతదూరం వచ్చారు, మీ ఆశ అడియాస కావడం నా కిష్టంలేదు. కానీ మీది ఒకటి రెండు రోజుల్లో ఒక

కొలిక్కి వచ్చే పనిగాదు. వీళ్ళ చెవుల్లో యిల్లు గట్టుకుని పోరు పెట్టుకోవాలి. జోరీగలా ఎడతెగకుండా గీ పెట్టాలి. అన్నట్టు మీరీ వూళ్ళో ఎక్కడ బస చేస్తున్నారో చెప్పారు కాదు...."

ఇంచుమించు నిర్విణ్ణులై పోయి నరహరిరావుగారికేసి చూస్తున్న శర్మగారు ఒకటి రెండు క్షణాలకుగాని తేరుకోలేక పోయారు. తేరుకున్న తర్వాత "నేనా! ఎక్కడ బసచేస్తున్నానని అడుగుతున్నారా! ఉన్నానులెండి. ఎవరో తెలిసినవాళ్ళున్నారు" అన్నారు.

"మాటి మాటికీ మిమ్మల్ని యిక్కడికి తిప్పుకుంటూ శ్రమ కలిగించ లేను. మీరు చిరునామా చెప్పి వెళ్ళండి. అవసరమైతే నేనే కలుసుకో గలను...."

ప్రపంచం సూర్యభగవానుడికి వీడ్కోలిస్తున్న సంధ్యాసమయం. బరువెక్కిన గుండెతో శర్మగారు గేటుదాటి రోడ్డుపైకి వచ్చారు. ఇప్పుడు తనెక్కడికి వెళ్ళాలి! ఇదీ అసలు సమస్య! ఓ వైపున ఊరు. మరో వైపున ఫర్లాంగుదూరంలో రైల్వేస్టేషను. శర్మగారొకసారి వూరి వైపు చూచారు. వెను దిరిగి పాఠశాలవైపు చూచారు. కన్నీళ్ళతో తటాకాలైన కళ్ళను ఉత్తరీయంతో ఒత్తుకుంటూ మెల్లగా స్టేషనువైపు నడవసాగారు.

* * *

అంధకారాన్ని చీల్చుకుంటూ పరుగెడుతున్న రైలుకుమల్లే శర్మగారి ఆలోచనలు గతంలోనికి చొచ్చుకపోతున్నాయి.

....తనని గురించి తనెంతో గొప్పగా తలపోసుకున్న రోజు లున్నాయి. తలపోసుకోవచ్చు. ఎందుకంటే ఎవడి మనోరాజ్యానికి వాడే అధిపతి. అక్కడ వారి కెదురుండదు. నీ మట్టుకు నువ్వు నిన్ను రాజుగా భావిస్తే ఆ భావనవల్ల యితరులకు సేగి కలగనంత వరకూ చిక్కులేదు. కాని బాహ్యప్రపంచం సంగతి వేరు. ఇక్కడ సునిర్దిష్టమైన విలువల త్రాసులో మానవుడి హోదా తూచబడుతుంది. ఎవడి హోదాకు తగ్గట్టుగా వాడికి గౌరవాదరణలు లభ్యమౌతాయి.

త్రోవప్రక్కన ఓ చెట్టు వుంది. అది తన వెయ్యి కొమ్మలతో నీడలు వెదజల్లి పాంథులకు శ్రమాపనయం చేస్తుంది. ఐతే నీడలు వెదజల్లినంత వరకే అది చెట్టు. ఆ తరువాత వంటచెరకు!

శర్మగారి వేడి నిట్టూర్పులు రైలు పరుగిడుతున్న శబ్దంలో లీనమై పోతున్నాయి.

....గడచిన క్షణాన్ని గురించి తలపెట్టక, భవిష్యత్తును లెక్క పెట్టక కేవలం వర్తమానంలోనే బ్రతికిన తనబోటివాడికి ముదిమి ప్రాయంలో కష్టాలు వచ్చాయంటే యిందులో ఆశ్చర్యపడవలసిందేమీ లేదు. ఆదర్శాల పేరుతో తనకుమాలిన ధర్మానికి పూనుకోమని తనకెవరు సలహా యిచ్చారు? అది తన స్వయంకృతాపరాధం! తన బాల్యమిత్రుల్లో నీలకంఠం ఒకడు. వాడేంచేశాడు? మెల్లగా వ్యాపారం మొదలుపెట్టాడు. లారీలు కొన్నాడు. ఈనాడు వాడికి ఏడు లారీ లున్నాయి. రెండు మేడ లున్నాయి. మేడపై నుంచి క్రిందకు దిగవలసిన అవసరం లేకుండా, ఒక వేళ దిగితే గుమ్మంలోనే కారెక్కుతూ వాడు కడుపులోని చల్ల కదలకుండా బ్రతుకుతున్నాడు. నీలకంఠందాకా ఎందుకు? అయిదు గుంటల మడిలో కూరగాయలసేద్యంతో జీవనోపాధికి మార్గం చూచుకున్న చలమయ్య గూడా తనకంటే వందరెట్లు నయం! కూరగాయల బేరంలో లాభాలు గడించి వాడు అయిదెకరాల పొలం సంపాదించాడు. ఈనాడు వాడికో యిల్లుంది. వడ్డీలకు తిరుగుతున్న మూలధనం వుంది. శేషించిన జీవితం సాఫీగా సాగిపోగలదన్న 'గ్యారంటీ' వుంది. తన కేముంది?

ఆకాశంలో చుక్కలు మినుకు మినుకు మంటున్నాయి. చిట్టడివి పైన్నుంచీ చలిగాలి రివ్వు రివ్వున లోపలికి వీస్తోంది. శర్మగారు కిటికీ తలుపులు వేసేశారు. చేసంచిలోనుంచి దుప్పటి తీసి ఒంటినిండుకూ కప్పు కున్నారు.

అపులింతల నీరాజనాలతో ప్రయాణీకు లందరూ నిద్రాదేవతకు స్వాగత మిస్తున్న ఆ రైలుపెట్టెలో శర్మగారు మాత్రం ఎంతసేపని మేలు

కుని వుండగలరు? కూర్చునే ఓపిక హరించిపోకుండగా, కనురెప్పలు బరువెక్కి మూతలు పడిపోతుండగా శర్మగారుసైతం సీటుపైకి వ్రాలిపోయి నిద్రాదేవత కౌగిట్లో జారిపోయాడు.

"ఏమండీ! మిమ్మల్నే! టిక్కెట్టేదీ? టిక్కెట్టు?"

శర్మగారు ఉలికిపడి లేచి కూర్చున్నారు. ఎట్టఎదుట తెల్లటి దుస్తులపైన నల్లటి టోపీతో అగ్గిపుల్లలాంటి టికెట్ కలెక్టరు నిలబడి వున్నాడు.

శర్మగారి చేతులు చేతి సంచీకోసం సీటుపైన వెదికాయి. ఆయన కంగారుగా లేచి నిల్చున్నారు. సీటుక్రింద చూచారు. సామాను లుంచుకునే చెక్కపైన చూచారు. ఏదీ! సంచీ కనిపించడంలేదు. హఠాత్తుగా గుండె ఆగిపోయినట్లై శర్మగారు మ్రాన్పడిపోయారు.

"చెప్పండి. తటపటాయించడ మెందుకు? మీ సామాను లేవో పోయాయి గదూ?"

"నిజమే నాయనా! చేతిసంచీ పోయినట్టుంది...."

"నాకు తెలుసు. ఇలాంటి జవాబు వినవలసి రావడం నాకు మామూలే!"

శర్మగారు తెల్లబోయారు. "అదేమిటయ్యా! నేను టిక్కెట్టు కొనకుండా ప్రయాణంచేసే వాడిలా కనిపిస్తున్నానా నీకు?"

టికెట్ కలెక్టరు పక్కున నవ్వేశాడు. ఆ నవ్వులో జాలిలేదు. భాషలోకి అనువదిస్తే ఆ నవ్వులోని భావం యిది-చేతిలో టిక్కెట్టు లేకపోయిన తర్వాత ఎన్ని సంజాయిషీలైనా నిరుపయోగం!

"ఇప్పుడు రెండంటే రెండు పద్ధతులు మాత్రమే వున్నాయి. ఎక్సెస్ చెల్లిస్తే మీరిలాగే ప్రయాణం చేయవచ్చు. లేదా ప్రక్క స్టేషనులో దిగేయవలసి వుంటుంది...." టికెట్ కలెక్టరు తన నిర్ణయాన్ని కచ్చితంగా తెలియజేశాడు.

"రాబోతున్న స్టేషను ఏదండీ!" ఎవరోగానీ మిక్కిలి కుతూహలంతో ప్రశ్నించారు.

మరొకరెవరో జవాబుగూడా చెప్పేశారు. "రాబోతున్నది తుమ్మల కోన. నట్టడివిలో స్టేషను. చుట్టూరా మూడు నాలుగుమైళ్ళదాకా నరమానవుడి కొంప కనిపించదు. ముసలాయన్ను అక్కడ దిగబెడితే కష్టమే! మంచినీళ్ళు కూడా దొరకవు. మళ్ళీ సాయంకాలం ఆరింటికిగానీ బండిగూడా లేదు!"

"నన్నేం చేయమంటారు! నా డ్యూటీ నేను నిర్వర్తించక తప్పదు" అన్నాడు టికెట్ కలెక్టరు.

ప్రాథేయపడి టికెట్ కలెక్టరు హృదయంలో నిద్రపోతున్న దయాదాక్షిణ్యాలను మేల్కొలుప దలచుకోలేదు శర్మగారు.

అందువల్ల తన దురవస్థను మరింత బాహాటంగా వెల్లడి చేసుకోవలసి వస్తుంది. మానవులందరూ దేశకాల పరిస్థితుల చేతుల్లో కీలుబొమ్మలు. ఎవడి ధోరణి వాడిది. ఎదుటివాడి పరిస్థితిని అర్థం చేసుకునే ఓపిక ఎవడికీలేదు. ఎందుకూ! ఒకరి సానుభూతి తన కనవసరం! భగవంతుడు నుదుట ఎన్ని కష్టాలనైతే వ్రాసిపెట్టాడో, అన్నింటికీ నోరు మూసుకుని తల ఒగ్గటమే ఉత్తమం.

శర్మగారు మనసు రాయి చేసుకున్నారు.

స్టేషనులో రైలు దిగేసరికి తుమ్మల కోనలో యింకా తెల్లవారలేదు. గుట్టలూ, మిట్టలూ, చెట్టుచేమలూ అన్నీ చీకటి దుబ్బుల్లా కనిపిస్తున్నాయి. చల్లటి గాలి శూలమ్ముల్లా శరీరానికి గ్రుచ్చుకుంటోంది. అలికిడిలేని అడివిలో గుడ్డిదీపం ఒకటి వెలుగుతున్న స్టేషను వసారాలో నిల్చున్నారు శర్మగారు.

"ఇదిగోనండీ! తెల్లవారకముందే ఈయన దొరికాడు నాకు! దొరకడం నాకైనా ఈయనగారితో వ్యవహరించే వంతు మీది!" అంటూ యింజను డ్రయివరుతో మాట్లాడివస్తున్న స్టేషనుమాష్టరుగారికి శర్మగారిని ఒప్పగించి టికెట్ కలెక్టరు కదులుతున్న రైల్లోకి దూసుకున్నాడు.

స్టేషనుమాష్టరు నడితరం మనిషి, కళ్ళజోడు సవరించుకుంటూ వసారాలో కాలుబెట్టాడు. శర్మగారిని ఆపాదమస్తకం పరీక్షిస్తున్నట్టుగా

చూచాడు. "అదేమిటయ్యా! ఇన్నేళ్ళొచ్చాయి నీకు? టికెట్టు లేకుండా రైలెక్కగూడదని తెలియదూ?" అంటూ గాజు తలుపు తెరిచి దీపాన్ని హెచ్చించాడు.

తొలిగిపోతున్న చీకటిలో, వ్యాపిస్తున్న అరుణకాంతిలో, బాగా హెచ్చి వెలుగులు పుంజుకున్న దీపకాంతిలో కెరటాలు కెరటాలుగా వచ్చి తనను ముంచివేస్తున్న ఆశ్చర్యంలో దిగ్భ్రాంతచేతస్కుడై శర్మగారికేసి చూడసాగాడు స్టేషను మాష్టరు. ఆఖరుకు ఆశ్చర్యం వీగిపోయింది, ఆనందమే జయించింది. "మేష్టరుగారూ! మీరేనా మేష్టరుగారూ! ఎంత కాలానికి కనిపించారు! ఇక్కడ ఈ పరిస్థితిలోనా మీరు కనిపించడం! మన్నించండి మేష్టరుగారూ! చీకట్లో పోల్చుకోలేకపోయాను...."

"ఎవరు నాయనా నువ్వు?" శర్మగారు విస్మయంతో ప్రశ్నించారు.

"తెలియడంలేదా మేష్టరుగారూ! నేనే- గోపాలాన్ని! జ్ఞప్తికి రావడం లేదూ మీకు? గేమ్స్‌రూమ్ వెనుక నిల్చుని సిగరెట్టు కాల్చుతున్నాను. మీరు చూచారు. చెంప వాచిపోయేటట్టుగా కొట్టారు. రెండు రోజుల పొడుగునా బెంచీపైన నిలబెట్టారు. ఇకపైన యిలాటి పని చేయనని పుస్తకం చేతిలో పెట్టి సరస్వతిపైన ప్రమాణం తీసుకున్నారు. మరిచిపోయారా మేష్టరుగారూ! మీరు నాటిన వృక్షాన్ని! మీరు పెట్టిన దీపాన్ని! మీ ప్రియశిష్యుణ్ణి!...."

"నువ్వట్రా గోపాలం! అంతా భగవంతుడి దయ. నేను చేసిందేముంది?" అన్నారు శర్మగారు.

గోపాలం శర్మగారిని యింటికి తీసుకెళ్ళాడు. తలుపును అదరగొట్టి భార్యను నిద్రలేపాడు. "చూడు సావిత్రీ! మా మేష్టరుగారొచ్చారు. పితృదేవతలు, పర్వదినాలు, శుభవార్తలు అన్నీ కలిసి వచ్చినట్టుగా మా మేష్టరుగారొచ్చేశారు" అన్నాడు.

రైల్వే క్వార్టర్స్‌లో పడక కుర్చీలో కూర్చుని సూర్యోదయాన్ని తిలకిస్తూన్నారు శర్మగారు. రంగసముద్రంలో లభ్యంకాని ఆతిథ్యం తనకు తుమ్మలకోనలో లభ్యంకావడం ఎంత ఆశ్చర్యకరమైన విషయం! కానైతే

ఆశ్చర్యానికి మూలకారణం అజ్ఞానమేనేమో! నిజాని కిందులో ఆశ్చర్య పడవలసిన అవసరమేమీ లేదనిపిస్తుంది. దేశమంటే మట్టి కాదనీ, మానవు లనీ వివరించాడు కవి. అలాగే పాఠశాల అనగా యిటుకలతోనూ, సిమెంటుతోనూ రూపొందిన భవనాల సమూహంకాదు. పాఠశాల అనగా విద్యార్థులు. సుక్షేత్రంలోపడిన బీజంలా, శుక్తిలోపడిన స్వాతిచినుకులా విద్యార్థులపైన వెచ్చించిన శ్రమ చరితార్థం కాకకాప్పదు. కోట్లకొలది మానవుల్లో ఉపాధ్యాయుడుగూడా ఒక్కడు.కానీ అతనిదొక మహోద్యమం. లేలేత యెదదలలో విజ్ఞాన జ్యోత్స్నలను విరియించి భావికి బంగారు బాటలు తీర్చిదిద్దే ఉపాధ్యాయుడు తానొక అఖండజ్యోతి లాంటివాడు. ప్రకాశంలో తగ్గుదల ఏర్పడకుండా జ్యోతి తనలాంటి జ్యోతుల నెన్నెంటి నైనా సృష్టింపగలదు. మర్యాదలూ, సన్మానాలూ, ఆర్థికవిజయాలు-జీవిత సార్థక్యతను నిర్ణయించే కొలబద్దలుగావు. అవి పైపై మెరుగులు. ఛాయా చిత్రాల మాటకేమి! అవి ఆవిష్కరింపబడవచ్చు, కాలక్రమాన బహిష్క రింపబడవచ్చు. కాని మనోఫలకాలపైన గాఢంగా హత్తుకుపోయిన ప్రతి బింబాన్ని మాత్రం ఎవ్వరూ చెరిపి వేయలేరు....

* * *

శర్మగారు స్వస్థలానికి తిరిగివెళ్ళగానే మనవరాల్ని పిలిచారు. దగ్గ రగా కూర్చోబెట్టుకుని ముంగురుల్ని సవరిస్తూ "చూడు తల్లీ! నీ కిప్పుడు పదిహేదేళ్ళు. నీ పెళ్ళి కిప్పుడు మించిపోయిందేమీలేదు. ఇంత చిన్న వయస్సులో నువ్వు సంసారభారాన్ని మోయలేవు. ఈ రోజే నేను అప్లి కేషను వ్రాసి పడేస్తున్నాను. నువ్వు ట్రెయినింగుస్కూల్లో చేరు. పిల్లలు భగవత్స్వరూపులు. వాళ్ళ మధ్యన వుండటమే భగవత్సన్నిధానంలో వున్నట్టు. అంతకంటే ఆనందకరమైన వ్యాసంగం మరొకటిలేదు." అన్నారు.